

Teleki-könyvtár(ak)

→Teleki Mihály, Erdély kancellárja nem csupán a múzeumi gondolat úttörője volt, hanem jelentős könyvtárat alapított Gernyeszegen. Fiai, az akadémia →Teleki Pál és T. Sándor (1679--1754) ezt a gyűjteményt fejlesztették tovább. Az udvari könyvtárak valamennyi funkcióját ellátó bibliotéka az erdélyi művelődési élet egyik központja volt a 17--18. sz. fordulóján, nyitott az udvari környezet (familiáriusok, lelkészek, tanárok) számára. Harmadik fia, T. József (†1732) második feleségére, →Bethlen Katára hagyta könyveit, melyek az asszony magyar könyvgyűjteményével (→Bethlen-könyvtárak) együtt a →nagyenyedi református kollégium könyvtárába kerültek.

T. Sándor fia, →Teleki Sámuel 21 éves koráig programszerűen készült európai peregrinációjára, nyelveket és természettudományokat tanult. Felsőfokú tanulmányait Bazelban kezdte, majd Utrechtben folytatta. Ezután európai utazást szervezett magának, s hosszabb időt töltött Párizsban és Bécsben. Útja során módszeresen vásárolta a könyveket, tematikusan törekedve az enciklopédikus teljességre. Négy év távollét után tért haza. Pályája -- négy császár uralkodása alatt -- a Küiküllő m.-i főispánságtól az erdélyi udvari kancellárságig ívelt. Könyveit előbb Sáromberkén, majd 1778-tól Nagyszébenben (később egy ideig Nagyváradon, sőt Bécsben) tartotta, majd Marosvásárhelyre költöztette, s a felesége által örökölt, 1799--1802 között kibővített és e célra átalakított Wesselényi-házban helyeztette el. T. Sámuel egyike volt azon keveseknek, akiknek könyvtáráról a korban katalógus jelent meg. 1796 és 1819 között négy kötet látott napvilágot, az ötödik kéziratban maradt. A könyvtár rendjét, annak ellenére, hogy könyvtárost (Kelemen Márton) is alkalmazott, személyesen felügyelte, sőt a család másik ágának könyvbeszerzéseit is segítette. A marosvásárhelyi Teleki-téka Sámuel halálakor több mint 36 000 kötetet számlált. A könyvtár kurátora ezután a mindenkori legidősebb T. fiú örökös lett, a felügyelettel pedig az erdélyi ref. főkonzisztóriumot bízta meg. A II. világháború után a román állam szekularizálta a gyűjteményt, egyesítette az ugyancsak államosított →marosvásárhelyi református kollégium könyvtárával, s ma a kettő együttesen képezi a marosvásárhelyi Teleki--Bolyai Könyvtár alapját.

T. Sándor unokája (László nevű fiának gyermeke), →Teleki József jogot tanult Bazelban, s hosszú európai tanulmányútja során korának több jeles tudósával is megismerkedett. Több helyen is volt könyvgyűjteménye. A sziráci bibliotéka méretét nem ismerjük. A nagyobb, jelentős -- főként természettudományi munkákban és a felvilágosodás francia, angol politikai, jogi és filozófiai alpműveiben gazdag -- gyűjteményt Marosvásárhelyen, a T.-házban helyezte el. 1782-ben katalogizálták fiai, ekkor 1657 művet soroltak fel. Pesti könyvtára javarészt friss teológiai, filozófiai és természettudományos munkákból, ill. hungaricumokból állt. T. József 1792--93-ban megvásárolta →Péczei József özvegyétől a felvilágosult francia szellemű nemes könyvtárat, továbbá egykori titkárától, →Cornides Dánieltől 2000 kötetet, s más történészek hagyatékából is jelentős számú munkát. Ez utóbbiakat szintén a pesti könyvtárban tartotta. T. József könyvgyűjteményét fia, →Teleki László örökölte. Az 1803-ban készült első, kéziratot katalógus 12 000 kötetet sorol fel. T. haláláig az állomány 17 000, majd fiai, László és József jóvoltából 30 000 kötetre nőtt. József, aki 1828-tól a Magyar Tudós Társaság első elnöke volt, már 1826-ban felajánlotta a bibliotékát a leendő testületnek, így a T. család pesti gyűjteménye vetette meg az Akadémiai Könyvtár alapjait.

Irod.: *Bibliothecae Samuelis Teleki de Szék*, I–IV, Bécs, 1796–1819; *Bibliothecae Samuelis Com. Teleki de Szék Pars Quinta. Libros inde ab Anno MDCCCXIX post typis vulgatis Catalogi Partem Quartam comparatos Complexa*, curam gerebat Anikó Deé Nagy, Budapestini–Novi Fori Sicularum, MMII; Csanak Dóra, *Teleki József könyvtára*, in *Irodalom és felvilágosodás*, szerk. Szauder József, Tarnai Andor, Bp., 1974; Kelecsényi Gábor, *Múltunk neves könyvgyűjtői*, Bp., 1988, 173–199 (Teleki József, Teleki Sámuel); Adattár XVI–XVIII/16, III, 1994; Deé Nagy Anikó, *A marosvásárhelyi Teleki Téka*, Könyvtári Figyelő, 1995/4; Uő, *A könyvtáralapító Teleki Sámuel*, Kolozsvár, 1997; *Emlékkönyv a Teleki Téka alapításának 200. évfordulójára, 1802–2002*, szerk. Deé Nagy Anikó, Sebestyén-Spielmann Mihály, Vakarcs Szilárd, Orbán János, Marosvásárhely, 2002; Földesi Ferenc, *A „Kovácsnai–Teleki-corvina”*, MKsz, 2004; Tüdős S. Kinga, *A régi gerneszezi kastély*, Marosvásárhely, 2009; *Teleki Téka, Marosvásárhely*, in *Romániai Magyar Lexikon. Erdélyi műemlékek*, <http://lexikon.adatbank.ro/muemlek.php?id=179>.

Monok István